

Józef Jagieła

**ISTOTA POWÓDZTWA
O ZMIANĘ ORZECZENIA LUB UMOWY
W SPRAWIE OBOWIĄZKU ALIMENTACYJNEGO¹**

Zgodnie z art. 138 k.r.o. w razie zmiany stosunków można żądać zmiany orzeczenia lub umowy w sprawie obowiązku alimentacyjnego. W pierwszej kolejności wyłania się problem, jakie orzeczenie jest w świetle cytowanego przepisu orzeczeniem dotyczącym obowiązku alimentacyjnego.

Sprawy dotyczące obowiązku alimentacyjnego przekazane są generalnie na mocy art. 13 § 1 k.p.c. do rozstrzygania w trybie procesu w postępowaniu zwykłym, brak jest bowiem przepisu szczególnego, który sprawy te przekazywałby do jednego z postępowań odrębnych lub do innego trybu.

W procesie w postępowaniu zwykłym sąd wydaje orzeczenia w postaci wyroków i postanowień. Ponieważ sąd rozstrzyga sprawę co do istoty wyrokiem (art. 316 § 1 k.p.c.), przyjąć przeto należy, że orzeczeniem rozstrzygającym sprawę o alimenty będzie zawsze wyrok². Wydaje się natomiast, że orzeczeniem, o jakim mowa w art. 138 k.r.o., nie będzie postanowienie wydawane w czasie procesu o rozwód na podstawie art. 443 k.p.c., jak również postanowienie zabezpieczające roszczenia alimentacyjne w trybie art. 753 § 1 k.p.c., aczkolwiek orzeczenia te także dotyczą obowiązku alimentacyjnego. Przyznanie alimentów oraz zmiana orzeczenia

¹ Tytuł artykułu w swoim brzmieniu nawiązuje do brzmienia art. 138 k.r.o., nie powtarzając go jednak dosłownie z uwagi na występujący w nim ewidentny błąd gramatyczny.

² Orzeczeniem sądowym rozstrzygającym sprawę co do istoty w procesie jest również nakaz zapłaty wydawany w postępowaniu nakazowym i upominawczym. Podstawę do wydawania nakazów zapłaty przez sąd stanowi Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z 4.07.1986 r. w sprawie przekazania czynności wykonywanych w postępowaniu nakazowym i upominawczym przez niektóre państwowe biura notarialne właściwym sądom wojewódzkim i rejonowym (Dz. U., nr 30, 1986, poz. 153). Ponieważ sprawy o alimenty rozpoznawane są w postępowaniu zwykłym, natomiast nakaz zapłaty może być wydany tylko w postępowaniu odrębnym (nakazowym i upominawczym), zatem w procesie o alimenty sąd nie może wydać nakazu zapłaty.

dotyczącego alimentów w czasie procesu o rozwód nastąpi bowiem zawsze w trybie art. 443 k.p.c., a nie na podstawie art. 138 k.r.o. Dopuszczalność zmiany postanowienia wydanego na podstawie art. 443 k.p.c. w trybie powództwa z art. 138 k.r.o. jest wykluczone przez art. 445 § 1 k.p.c., który stanowi, że w czasie trwania procesu o rozwód nie może być wszczęta odrębna sprawa o zaspokojenie potrzeb rodziny i o alimenty pomiędzy małżonkami albo nimi a ich wspólnymi małoletnimi dziećmi co do świadczeń za okres od wytoczenia powództwa o rozwód. Oznacza to, że wszystkie kwestie dotyczące wspomnianych alimentów regulowane są wyłącznie w trybie art. 443 k.p.c.³ Analogicznie jest w wypadku wydania postanowienia zabezpieczającego roszczenia alimentacyjne na podstawie art. 753 § 1 k.p.c. Zmiana tego postanowienia może nastąpić bądź na podstawie tegoż przepisu (gdy wierzyciel alimentacyjny będzie dochodził podwyższenia zabezpieczonych alimentów), bądź na podstawie art. 742 § 1 k.p.c., (gdy dłużnik alimentacyjny będzie żądał uchylenia lub zmiany prawomocnego zarządzenia tymczasowego).

Jeżeli uznać, że przewidzianym w art. 138 k.r.o. orzeczeniem dotyczącym obowiązku alimentacyjnego jest wyrok, wytłania się dalszy problem, czy w przepisie tym chodzi o wszystkie wyroki dotyczące alimentów, a więc wyroki oddalające powództwo o zasądzenie alimentów, czy tylko o wyroki zasądzające alimenty. Z dosłownego brzmienia art. 138 k.r.o. może wynikać, że przepis ten dotyczy wyroków zarówno uwzględniających, jak i oddalających powództwo o zasądzenie alimentów. Pogląd taki byłby jednak trudny do przyjęcia. W praktyce oznaczałby on, że w pewnych wypadkach alimentów należy dochodzić powództwem o zasądzenie, w innych natomiast powództwem o zmianę orzeczenia dotyczącego obowiązku alimentacyjnego. Jeżeli uprawniony do świadczeń alimentacyjnych dochodziłby ich zasądzenia pierwszy raz, musiałby wytoczyć powództwo o zasądzenie alimentów, natomiast gdyby dochodził alimentów od zobowiązanego do świadczeń alimentacyjnych, względem którego wcześniej wytoczone powództwo o zasądzenie alimentów zostało oddalone z braku przesłanek przewidzianych w art. 133-135 k.r.o., musiałby wytoczyć powództwo na podstawie art. 138 k.r.o. o zmianę prawomocnego orzeczenia oddalającego żądanie zasądzenia alimentów. Wydaje się jednak, że zamierzeniem ustawodawcy ustanawiającego art. 138 k.r.o. nie było stworzenie drugiej podstawy do dochodzenia świadczeń alimentacyjnych lecz ustanowienie środka prawnego do żądania zmiany prawomocnych orzeczeń, którymi zostały zasądzone alimenty.

³ Wyrok SN z 8.11.1973, OSNCP 1974, poz. 118; Z. Krzemiński, *Postępowanie odrębne w sprawach małżeńskich*, Warszawa 1973, s. 142.

Za takim ujmowaniem orzeczenia dotyczącego obowiązku alimentacyjnego, o którym mowa w art. 138 k.r.o., zdają się przemawiać również względy historyczne. Odpowiednikiem tego przepisu w poprzednio obowiązującym ustawodawstwie był art. V ustęp II przepisów wprowadzających dawny k.p.c., który stanowił, że dopuszczalne jest również - w miarę zmienionych okoliczności - powództwo o zmianę wysokości lub czasu trwania świadczeń wynikających z przepisu ustawy choćby były ustalone wyrokiem lub umową. Z przepisu tego wynikało, że zmiana czasu trwania świadczeń wynikających z ustawy, a ustalonych wyrokiem sądowym lub umową, może polegać na przedłużeniu lub skróceniu czasu trwania tych świadczeń. Tym samym powództwo z art. V ustęp II przepisów wprowadzających dawny k.p.c. dopuszczalne było tylko wtedy, gdy poprzedni wyrok był wyrokiem zasądającym⁴.

W konkluzji należy stwierdzić, że orzeczeniem dotyczącym obowiązku alimentacyjnego w myśl art. 138 k.r.o. jest wyrok zasądający alimenty, nie jest nim natomiast wyrok oddalający powództwo o zasądzenie alimentów.

Zmiana orzeczenia lub umowy w sprawie obowiązku alimentacyjnego, o jakiej mowa w art. 138 k.r.o., może nastąpić zarówno w orzeczeniu, jak i w umowie, niezależnie od tego, w jaki sposób (wyrokiem czy umową) nastąpiło stwierdzenie tego obowiązku. Orzeczeniem sądowym zmieniającym wyrok lub umowę w sprawie obowiązku alimentacyjnego będzie zawsze wyrok wydany w procesie cywilnym. Ponieważ wydanie wyroku w procesie cywilnym może nastąpić tylko w następstwie wytoczenia powództwa, przyjąć należy, że w wypadku dochodzenia zmiany orzeczenia lub umowy w sprawie obowiązku alimentacyjnego w drodze sądowej żądanie, o jakim mowa w art. 138 k.r.o., można zgłosić tylko w odpowiednim pozwie. Wyłania się jednak dalsza kwestia, na czym polega zmiana orzeczenia lub umowy w sprawie obowiązku alimentacyjnego, a w związku z tym, o co w rzeczy samej zostaje wytoczone powództwo, w którym dochodzi się tej zmiany.

Problem, na czym polega zmiana orzeczenia lub umowy w sprawie obowiązku alimentacyjnego w następstwie wytoczenia powództwa na podstawie art. 138 k.r.o. ma znaczenie nie tylko teoretyczne, ale również praktycz-

⁴ W analogiczny sposób ujmowano znaczenie art. V ust. II przep. wpr. d. k.p.c. Por. L. Peiper, *Kodeks postępowania cywilnego*, Kraków 1934, cz. I, t. 2, s. 1332; M. Sawczuk, *Ponowne orzekanie w sprawie cywilnej prawomocnie osądzonej*, Warszawa 1975, s. 106; A. Szpunar, *Zmiana wysokości lub czasu trwania renty*, NP 1962, nr 9, s. 1341; K. Piasecki, *Uchylenie renty i zmiana jej wysokości*, NP 1962, nr 1, s. 68.

ne. Ze sformułowania tego przepisu nie wynika bowiem, na czym ma polegać zmiana orzeczenia lub umowy w sprawie obowiązku alimentacyjnego i jak w związku z tym należy formułować powództwo w przedmiocie tej zmiany, a w konsekwencji wyrok uwzględniający to powództwo. Trudności te występują przede wszystkim w sytuacjach, w których chodzi o zakończenie płacenia alimentów ustalonych w orzeczeniu sądowym lub umowie. Żądania powództw w tym przedmiocie formułowane są różnie, różnie też formułowane są sentencje wyroków uwzględniających takie powództwa, np: "sąd uchyla obowiązek alimentacyjny", "sąd ustala, że obowiązek alimentacyjny wygasi", "sąd znosi obowiązek alimentacyjny"⁵.

Przystępując do rozważenia kwestii, na czym ma polegać przewidziana w art. 138 k.r.o. zmiana orzeczenia lub umowy w sprawie obowiązku alimentacyjnego, należy w pierwszej kolejności poczynić kilka uwag co do pojęcia "zmiana orzeczenia" ustalając znaczenie tego pojęcia w świetle przepisów k.p.c.

Przepisy k.p.c. nie zawierają pojęcia "zmiana orzeczenia". Ponieważ orzeczeniami sądowymi są wyroki, postanowienia i nakazy zapłaty, zatem punktem wyjścia naszych rozważań będą przepisy art. 338 § 1, 370, 382, 390, 412 § 2, 415 k.p.c., które stanowią o zmianie wyroku oraz przepisy art. 679 § 1 i 3, 690 § 2 k.p.c. stanowiące o zmianie postanowienia. Zmiana orzeczenia, o jakiej mowa w tych przepisach, polega na uchyleniu dawnego orzeczenia w całości lub części i wydaniu w tym zakresie nowego, w którym sąd ponownie rozstrzyga sprawę co do istoty lecz w sposób odmienny niż uprzednio. Zmiana orzeczenia oznacza tym samym jego uchylenie, czyli skasowanie od momentu wydania. Uchylenie to może nastąpić wprost, przez stwierdzenie, że wyrok (postanowienie) sądu uchyla się w całości lub części albo konkludentnie przez wydanie nowego orzeczenia, w którym sąd stwierdza, iż zmienia zaskarżony wyrok (postanowienie) w całości lub części rozstrzygając przedmiotową sprawę co do meritum ponownie, ale w odmienny sposób. Oznacza to, że obowiązywać będzie orzeczenie zmieniające, natomiast rozstrzygnięcia dawnego orzeczenia w zakresie, w jakim zostało ono zmienione, będą pozbawione mocy wiążącej. Nie jest bowiem na gruncie aktualnie obowiązującego k.p.c. dopuszczalne, aby w tej samej sprawie istniały dwa wiążące wyroki (postanowienia). Dlatego wydaje się nieuzasadniony pogląd wyrażony przez Dobrzańskiego, iż sąd wydając nowe postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku na zasadzie art. 679 § 3 k.p.c., w którym

⁵ Por. Z. Pió n k a, Powództwa opozycyjne dłużnika w sprawach alimentacyjnych, Pr. WS 1975, nr 3, s. 9.

stwierdza nabycie spadku zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym "W żadnym wypadku nie uchyla poprzedniego postanowienia"⁶. Gdyby przyjąć za Dobrzańskim, że postanowienie wydane na podstawie art. 679 § 3 k.p.c. nie uchyla dawnego prawomocnego postanowienia, należałoby uznać że będą obowiązywać dwa postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku po tej samej osobie, co - jak wyżej zaznaczono - byłoby niedopuszczalne. Wypada zatem przyjąć, że sąd wydając postanowienie na podstawie art. 679 § 3 k.p.c. stwierdzające nabycie spadku zgodnie z rzeczywistym stanem prawnym zawsze określi, w jakim zakresie (w całości czy części) zmienia uprzednie postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku. Zmiana dawnego prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku będzie jednocześnie jego uchYLENIEM.

Odmienne regulacja jest przewidziana w wypadku ponownego orzekania w następstwie uwzględnienia pewnych środków zaskarżenia, jak sprzeciw od wyroku zaocznego (art. 347 k.p.c.), rewizja nadzwyczajna (art. 422 § 1 k.p.c.), zarzuty od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym (art. 496 k.p.c.). W wypadku uwzględnienia sprzeciwu od wyroku zaocznego sąd ponownie rozpoznaje sprawę co do istoty i wydaje wyrok, którym wyrok zaoczny uchyla w całości lub części i orzeka w tym zakresie o żądaniu pozwu. Również w wypadku uwzględnienia zarzutów od nakazu zapłaty w postępowaniu nakazowym sąd po ponownym rozpoznaniu sprawy wydaje wyrok, którym zaskarżony nakaz zapłaty uchyla w całości lub części i powództwo w tym zakresie oddala. Należy zaznaczyć, że oddalenie powództwa przez sąd jest również rozstrzygnięciem co do istoty sprawy, aczkolwiek w sposób negatywny. Natomiast Sąd Najwyższy w razie uwzględnienia rewizji nadzwyczajnej zawsze uchyla zaskarżone orzeczenie w całości i po przeprowadzeniu rozprawy ponownie orzeka o całości żądania (art. 422 § 1 k.p.c.).

Jak można łatwo zauważyć, w art. 347, 422 § 1 i 496 k.p.c. uregulowanie jest odmienne niż w tych przepisach, które stanowią wprost o zmianie wyroku lub postanowienia, jednakże w ostatecznym rozstrzygnięciu dochodzimy do podobnego rozwiązania, jak w wypadku zmiany orzeczenia. Sąd uwzględniając sprzeciw od wyroku zaocznego, rewizję nadzwyczajną i zarzuty od nakazu zapłaty, również bowiem uchyla zaskarżone orzeczenie i ponownie orzeka co do istoty sprawy.

Jak wynika z powyższych uwag, zmiana orzeczenia obejmuje swoim zakresem dwa elementy, a mianowicie uchYLENIE zaskarżonego orzeczenia w całości lub części oraz ponowne rozstrzygnięcie co do meritum. Z tego

⁶ *Komentarz do k.p.c.*, red. Z. Resich i W. Siedlecki, Warszawa 1975, t. 1, s. 987.

względem wydaje się zbędne użycie w art. 390 § 1 k.p.c. po stwierdzeniu, że sąd może zmienić zaskarżony wyrok - zwrotu "i orzec co do istoty sprawy", ponieważ stwierdzenie, że sąd może zmienić zaskarżony wyrok, oznacza konieczność ponownego rozstrzygnięcia co do meritum. Zmiana orzeczenia jest więc dalej idąca niż samo jego uchylenie. Uchylenie orzeczenia polegać będzie na skasowaniu go od momentu wydania bez ponownego rozstrzygnięcia co do istoty sprawy przez sąd uchylający. Tym samym nie będzie zmianą orzeczenia uchylenie przez sąd rewizyjny zaskarżonego wyroku (postanowienia) i przekazanie sprawy do ponownego rozstrzygnięcia sądowi pierwszej instancji albo odrzucenie pozwu lub umorzenie postępowania (art. 388 § 1 i 3 k.p.c.).

W zdecydowanej większości wypadków podstawą zmiany orzeczenia jest błąd w rozstrzygnięciu co do istoty sprawy, a tylko wyjątkowo nowe fakty i dowody, których strona nie mogła powołać w poprzednim postępowaniu. Błąd w rozstrzygnięciu może wynikać z naruszenia przepisów prawa materialnego, przez jego błędną wykładnię lub niewłaściwe zastosowanie, albo procesowego, z powodu niewyjaśnienia wszystkich okoliczności faktycznych istotnych dla rozstrzygnięcia sprawy lub sprzeczności istotnych ustaleń sądu z treścią zebranego w sprawie materiału. Nowymi faktami i dowodami uzasadniającymi żądanie zmiany orzeczenia są wszystkie okoliczności faktyczne i środki dowodowe, które istniały w chwili orzekania w poprzednim postępowaniu, ale nie zostały przez strony powołane z przyczyn od nich niezależnych, jak również okoliczności i środki dowodowe, które powstały po wydaniu orzeczenia. Zdarzenia, które powstały po wydaniu orzeczenia, mogą stanowić podstawę żądania zmiany orzeczenia wyłącznie nieprawomocnego w toku postępowania rewizyjnego na podstawie art. 368 pkt 6 k.p.c. Nie uzasadniają one natomiast żądania zmiany orzeczenia prawomocnego, ponieważ w myśl art. 403 § 2 k.p.c. podstawą wznowienia postępowania może być wykrycie takich okoliczności faktycznych lub środków dowodowych, które mogły mieć wpływ na wynik sprawy. Skoro okoliczności lub środki dowodowe nie istniały w chwili orzekania, tym samym nie mogły mieć wpływu na wynik sprawy i nie uzasadniają wznowienia postępowania⁷. Wyjątkiem od zasady wynikającej z art. 403 § 2 k.p.c., jest art. 690 § 2 k.p.c., który przewiduje dopuszczalność zmiany prawomocnego postanowienia w następstwie uchylenia się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, a więc zdarzenia, które powstało po uprawomocnieniu się postanowienia.

⁷ Tamże, s. 668. Przepis ten na zasadzie art. 13 § 2 k.p.c. ma zastosowanie również w postępowaniu nieprocesowym.

W postępowaniu, w którym sąd wydaje orzeczenie zmieniające, dochodzi więc do ponownego rozpoznania sprawy. Jest to w dalszym ciągu ta sama sprawa, w której zostało wydane orzeczenie wadliwe lub niewadliwe, ale niezgodne z istniejącym stanem rzeczy, z uwagi na powstanie nowych okoliczności faktycznych po wydaniu wyroku (postanowienia), a przed jego uprawomocnieniem się (art. 368 pkt 6 k.p.c.). Przyjąć przeto należy, że postępowanie, w którym dochodzi do zmiany orzeczenia, nie jest nowym postępowaniem w nowej sprawie.

Po ustaleniu znaczenia pojęcia "zmiana orzeczenia", jakie wynika z przepisów k.p.c., wytania się pytanie, czy na gruncie art. 138 k.r.o. jest mowa o zmianie orzeczenia w znaczeniu przedstawionym wyżej, czy też chodzi o zmianę orzeczenia dotyczącego obowiązku alimentacyjnego, ale w innym znaczeniu, a w związku z tym, co jest przedmiotem powództwa wytoczonego na podstawie tego przepisu.

W orzecznictwie⁸, jak i w literaturze⁹ przeważa pogląd mający swoje uzasadnienia w dosłownym brzmieniu art. 138 k.r.o., że powództwo wytoczone na podstawie tego przepisu i wydany w jego następstwie wyrok są skierowane przeciwko prawomocnemu orzeczeniu lub umowie dotyczącej obowiązku alimentacyjnego¹⁰.

Odmienny pogląd na charakter powództwa z art. 138 k.r.o. prezentują Sawczuk¹¹, Broniewicz¹² i Resich¹³, których zdaniem powództwo z tego przepisu stanowi żądanie zmiany wysokości lub czasu trwania alimentów, a nie prawomocnego orzeczenia lub umowy, którą alimenty zostały ustalone.

W literaturze powszechnie przyjmuje się, jak była o tym mowa wyżej, że podstawą żądania zmiany prawomocnego orzeczenia w postępowaniu cywil-

⁸ Uchwała SN z 23.10. i 16.11.1954, OSN 1956, poz. 3; Wyrok SN z 14.01.1972, OSNCP 1972, poz. 120.

⁹ P i a s e c k i, op. cit., s. 62; por. także S z p u n a r, op. cit., s. 1334.

¹⁰ Powództwo z art. 138 k.r.o. traktowane jest analogicznie z powództwem z art. 907 § 2 k.c., w związku z czym wyrażane w literaturze i orzecznictwie zapatrywania dotyczące art. 907 § 2 k.c. odnoszą się także do art. 138 k.r.o. Por. S z p u n a r, op. cit., s. 1331; P i a s e c k i, op. cit., s. 62; Uchwała SN z 16.10. i 23.11.1954, poz. 3; Uchwała SN z 21.11.1967, OSN 1968, poz. 113; Wyrok SN z 14.01.1972, OSNCP 1972, poz. 120.

¹¹ S a w c z u k, op. cit., s. 49, 183, 184.

¹² W. B r o n i e w i c z, Postępowanie cywilne w zarysie, Warszawa 1983, s. 211; t e n ż e, glosa do orzeczenia SN z 11.10.1980, OSPiKA 1983, poz. 83.

¹³ Z. R e s i c h, Res iudicata, Warszawa 1978, s. 100.

nym może być jego wadliwość lub wykrycie takich okoliczności faktycznych względnie środków dowodowych, które mogły mieć wpływ na wynik sprawy, jednak strona nie mogła ich powołać z przyczyn od niej niezależnych. Środkami prawnymi do dochodzenia zmiany takich orzeczeń są nadzwyczajne środki zaskarżenia, tj. rewizja nadzwyczajna i skarga o wznowienie postępowania oraz wyjątkowo przepisy szczególne, jak np. art. 679 § 1 i 3 oraz 690 § 2 k.p.c. Przewidziana w przepisie szczególnym możliwość zmiany prawomocnego orzeczenia wyłącza dopuszczalność żądania wznowienia postępowania w razie zbiegu podstaw wznowienia z podstawami zmiany określonymi w przepisie szczególnym. Wynika to z obowiązującej w postępowaniu cywilnym zasady niekonkurencji środków zaskarżenia¹⁴.

Gdyby przyjąć za orzecznictwem Sądu Najwyższego i literaturą¹⁵, że powództwo z art. 138 k.r.o. zmierza do zmiany prawomocnego wyroku, którym zostały zasądzone alimenty, należałoby uznać za niedopuszczalną od tego wyroku zarówno skargę o wznowienie postępowania, jak i rewizję nadzwyczajną. Pogląd taki wydaje się być trudny do obrony, gdyż w przepisach k.p.c. o procesie brak jest odpowiednika art. 524 § 1 k.p.c., który w postępowaniu nieprocesowym przewiduje możliwość zmiany prawomocnego postanowienia w trybie zwykłym wyłączającym jednocześnie żądanie wznowienia postępowania. Oznacza to, że w procesie zmiana prawomocnego orzeczenia może nastąpić tylko w trybie skargi o wznowienie postępowania lub rewizji nadzwyczajnej. Ponieważ sprawy o alimenty są rozpoznawane w procesie, zatem zmiana prawomocnego wyroku, którym zostały zasądzone alimenty, może nastąpić w trybie wznowienia postępowania lub rewizji nadzwyczajnej.

Gdy przyjmiemy, że zmiana prawomocnego orzeczenia dotyczącego obowiązku alimentacyjnego polega na uchyleniu tego orzeczenia i ponownym merytorycznym rozpoznaniu sprawy o alimenty i może nastąpić tylko w trybie nadzwyczajnych środków zaskarżenia, należy uznać, że w art. 138 k.r.o. jest mowa o zmianie orzeczenia, ale w innym znaczeniu. Ponadto różne są przesłanki uzasadniające wystąpienie z powództwem na podstawie cytowanego przepisu od tych, które stanowią podstawę żądania zmiany prawomocnego orzeczenia w trybie nadzwyczajnych środków zaskarżenia. Zmiana prawomocnego orzeczenia na skutek wznowienia postępowania wzglę-

¹⁴ System prawa procesowego cywilnego, t. 3, red. W. Siedlecki, s. 38; por. także W. Siedlecki, System zaskarżenia według nowego k.p.c., PiP 1966, nr 5-6, s. 698; S. Hanaušak, System zaskarżenia orzeczeń sądowych w nowym polskim postępowaniu cywilnym, SC, t. 9, s. 162; uzasadnienie do wyroku SN z 14.01.1972, OSNCP 1972, poz. 120.

¹⁵ Por. przypis 9.

dnie rewizji nadzwyczajnej może nastąpić z uwagi na jego wadliwość lub niezgodność ze stanem faktycznym, jaki istniał w chwili orzekania, podczas gdy przesłanką wytoczenia powództwa na podstawie art. 138 k.r.o. jest zmiana stosunków. Przepis ten nie określa jednak, o jakie stosunki chodzi oraz jakie zdarzenia powodują wspomnianą zmianę. Wydaje się, że chodzi tu o stosunki między uprawnionym a zobowiązanym do świadczeń alimentacyjnych w odniesieniu do konkretnego obowiązku alimentacyjnego. Stosunki te określone są przez przewidziane w prawie materialnym przesłanki (art. 133-135 k.r.o.). Przesłanki te decydują o istnieniu oraz treści konkretnego obowiązku alimentacyjnego. Treść stosunku alimentacyjnego określa zakres praw uprawnionego i obowiązków zobowiązanego wyznaczając tym samym zakres świadczeń alimentacyjnych w zależności od usprawiedliwionych potrzeb uprawnionego oraz majątkowych i zarobkowych możliwości zobowiązanego.

Jest oczywiste, że układ stosunków między stronami obowiązku alimentacyjnego może ulec zmianie na skutek zajścia pewnych zdarzeń dając tym samym podstawę do dochodzenia zmiany wysokości należnych świadczeń lub zakończenia trwania obowiązku alimentacyjnego. Wyłania się jednak problem, jakie zdarzenia będą powodować zmianę stosunków.

Z ogólnego brzmienia art. 138 k.r.o. zdaje się wynikać, że do zmiany stosunków dochodzi zarówno w wypadku powstania określonych zdarzeń po wydaniu prawomocnego wyroku, którym zostały zasądzone alimenty, jak również w wypadku wykrycia zdarzeń istniejących w chwili orzekania w poprzednim postępowaniu, które jednakże nie zostały powołane przez żadną ze stron z przyczyn od niej niezależnych. Zdarzeniami tymi będą okoliczności faktyczne, które decydują o istnieniu oraz zakresie obowiązku alimentacyjnego.

Na wstępie należy zastanowić się, czy powództwo z art. 138 k.r.o. może być wytoczone w wypadku zmiany stosunków na skutek okoliczności faktycznych istniejących w chwili orzekania w poprzednim postępowaniu. Wykrycie takich okoliczności powoduje, że prawomocny wyrok, którym zostały zasądzone alimenty, jest niezgodny ze stanem rzeczy, jaki istniał w chwili orzekania, w związku z czym zachodzi konieczność zmiany tego wyroku. Gdy przyjmemy, że w takiej sytuacji uzasadnione jest wytoczenie powództwa z art. 138 k.r.o., tym samym należy je uznać jako środek do dochodzenia zmiany prawomocnego wyroku dotyczącego obowiązku alimentacyjnego. W ten sposób doszlibyśmy jednak do odrzuconego poglądu, że powództwo z art. 138 k.r.o. stanowi podstawę do dochodzenia zmiany prawomocnych wyroków dotyczących obowiązku alimentacyjnego. Nie można więc przyjąć zapatrywania, że w przepisie tym chodzi

o zmianę stosunków na skutek wykrycia zdarzeń, które istniały w czasie orzekania w poprzednim postępowaniu. Wątpliwe wydaje się również twierdzenie, że w wypadku wykrycia nowych zdarzeń ma miejsce zmiana stosunków, albowiem potrzeby uprawnionego oraz możliwości zarobkowe i majątkowe zobowiązanego do świadczeń alimentacyjnych pozostają w dalszym ciągu takie same. Jedynie wyrok, którym zostały zasądzone alimenty, jest niezgodny ze stanem faktycznym istniejącym w chwili orzekania i zachodzi potrzeba jego zmiany.

Ponadto gdyby przyjąć, że w art. 138 k.r.o. jest mowa o zmianie stosunków na skutek wykrycia nowych zdarzeń, powództwo z tego przepisu należałoby uznać jako właściwe do dochodzenia zmiany nie tylko prawomocnych, ale również i nieprawomocnych orzeczeń dotyczących obowiązku alimentacyjnego. Wynikałoby to z brzmienia art. 138 k.r.o., który stanowi ogólnie o zmianie stosunków i orzeczenia dotyczących obowiązku alimentacyjnego nie precyzując, czy chodzi o zmianę orzeczenia prawomocnego, czy też nieprawomocnego, a tym samym zmianę stosunków zasztą przed czy po uprawomocnieniu się wyroku, którym zostały zasądzone alimenty. Tak szerokie ujmowanie zmiany stosunków i orzeczenia dotyczących obowiązku alimentacyjnego jest nie do przyjęcia, gdyż pozostawałoby w sprzeczności z powszechnie przyjętym poglądem, że zmiany nieprawomocnego orzeczenia można dochodzić tylko w postępowaniu rewizyjnym lub sprzeciwie od wyroku zaocznego¹⁶.

Mając na uwadze konsekwencje, jakie wynikają z przyjęcia zapatrywania, w myśl którego zmiana stosunków na gruncie art. 138 k.r.o. może nastąpić na skutek wykrycia nowych okoliczności faktycznych, należy uznać, że w przepisie tym chodzi o zmianę stosunków w wyniku powstania nowych zdarzeń po uprawomocnieniu się orzeczenia dotyczącego obowiązku alimentacyjnego. Zdarzenia te dotyczyć będą zarobkowych lub majątkowych możliwości zobowiązanego albo usprawiedliwionych potrzeb uprawnionego do alimentów.

Powstanie nowych zdarzeń po uprawomocnieniu się orzeczenia powoduje zmianę stosunków między uprawnionym a zobowiązanym do świadczeń alimentacyjnych, zmiana ta stanowi przesłankę do wytoczenia powództwa na podstawie art. 138 k.r.o. Jak zostało zaznaczone, istniejące stosunki między stronami obowiązku alimentacyjnego wyznaczają zakres tego obowiązku względnie decydują o jego istnieniu.

W związku z tym, że zakres obowiązku alimentacyjnego określa wyso-

¹⁶ B r o n i e w i c z, *Postępowanie cywilne...*, s. 214; *Komentarz do k.p.c.*, s. 578.

kość alimentów, a ustanie tego obowiązku oznacza zmianę czasu trwania alimentów. Przyjąć należy, że powództwo wytoczone na podstawie art. 138 k.r.o. zmierza do zmiany wysokości lub czasu trwania świadczeń alimentacyjnych. Zmiana wysokości lub czasu trwania świadczeń alimentacyjnych polegać będzie zawsze na ich podwyższeniu lub obniżeniu względnie stwierdzeniu, że czas płacenia alimentów uległ zakończeniu na skutek zmiany stosunków zaszej po uprawomocnieniu się wyroku, którym zostały zasądzone alimenty. Zmiana wysokości lub czasu trwania alimentów w rzeczy samej oznacza określenie wysokości lub czasu ich trwania, ale wyłącznie w odniesieniu do zmienionych stosunków. Wyrok wydany w następstwie wytoczenia powództwa z art. 138 k.r.o. będzie obowiązywał, ale tylko w odniesieniu do zmienionych stosunków. Ustalenia poprzedniego wyroku alimentacyjnego co do wysokości i czasu trwania alimentów pozostaną w dalszym ciągu nie zmienione i zachowają moc wiążącą w odniesieniu do stanu faktycznego stanowiącego podstawę jego wydania. W wypadku zmiany wysokości alimentów w wyroku wydanym na podstawie art. 138 k.r.o., gdy istnieją nie spłacone raty alimentacyjne za okres przed wytoczeniem powództwa, zaległe kwoty będą w dalszym ciągu egzekwowane w wysokości ustalonej w poprzednim wyroku. Podobnie jest w sytuacji, gdy sąd stwierdził, że czas płacenia alimentów uległ zakończeniu, ale dłużnik zalega z płatnością poszczególnych rat alimentacyjnych za okres przed wytoczeniem powództwa. Raty alimentacyjne nie spłacone będą egzekwowane niezależnie od tego, że czas płacenia alimentów uległ zakończeniu. Przyjąć więc należy, że wyrok wydany na podstawie art. 138 k.r.o., którym sąd zmienia wysokość lub czas trwania alimentów, nie zmienia wyroku wydanego poprzednio, a tym samym nie narusza jego prawomocności materialnej. Poprzedni wyrok staje się jednak bezprzedmiotowy na skutek wydania nowego¹⁷.

Jak twierdzi Z. Resich, w wypadku wydania wyroku na zasadzie art. 138 k.r.o. mamy do czynienia z sytuacją w pewnym sensie analogiczną do wydania nowego aktu prawnego przez ustawodawcę z zachowaniem zasady *lex retro non agit*. Uchylony akt prawny traci swoją moc w odniesieniu do stanów faktycznych, które powstały po jego uchyleniu, ale jest wiążący do tych stanów, jakie nastąpiły w okresie jego obowiązywania¹⁸. Powyższą wypowiedź należy uzupełnić stwierdzeniem, że nowy wyrok może obowiązywać zarówno ze skutkiem *ex tunc*, jak i *ex nunc*, albowiem momentem, od którego można dochodzić zmiany wysokości lub czasu trwa-

¹⁷ System prawa procesowego..., s. 129; Sawczuk, op. cit., s. 83.

¹⁸ Resich, op. cit., s. 104.

nia alimentów jest nie chwila wytoczenia powództwa czy wydania wyroku, lecz powstanie nowych okoliczności faktycznych powodujących zmianę stosunków między uprawnionym a zobowiązanym do świadczeń alimentacyjnych. Przyjąć więc należy za Sądem Najwyższym, iż celem powództwa z art. 138 k.r.o. jest "nowe uregulowanie zakresu obowiązku dłużnika z uwagi na zmianę stosunków z przyczyn wskazanych w art. 133-135 k.r.o."¹⁹ Nie można jednak zgodzić się z poglądem Sądu Najwyższego wyrażonym w uzasadnieniu cytowanej uchwały, że aby cel ten osiągnąć, musi zostać przełamana prawomocność materialna dawnego wyroku²⁰.

Kolejnym zagadnieniem wymagającym rozważenia, po wyjaśnieniu istoty i charakteru powództwa z art. 138 k.r.o., jest udzielenie odpowiedzi na postawione na wstępie pytanie, a mianowicie, jak należy formułować powództwo o zmianę wysokości lub czasu trwania alimentów. Problem ten nie występuje, gdy chodzi o zmianę wysokości alimentów. Nie ulega bowiem wątpliwości, że w takich wypadkach powództwo powinno brzmieć: "wnoszę o podwyższenie (obniżenie) alimentów zasądzonych wyrokiem (ustalonych w umowie)..." W ten sposób należy powództwo formułować zarówno wtedy, gdy wysokość alimentów była ustalona kwotowo, jak również w drodze określenia ułamkowej części wynagrodzenia, jaką winien dłużnik alimentacyjny płacić uprawnionemu²¹.

Wątpliwości, a w związku z tym i rozbieżności, występują w formułowaniu powództw w razie dochodzenia zmiany czasu trwania alimentów. Należy wstępnie wyjaśnić, że zmianą czasu trwania alimentów będzie zarówno przedłużenie, jak również stwierdzenie, że czas płacenia alimentów uległ zakończeniu²². Różnie też należy formułować powództwo w za-

¹⁹ Por. Wyrok SN z 14.01.1972, OSNCP 1972, poz. 120.

²⁰ Analogiczne stanowisko SN co do istoty i charakteru powództwa z art. 138 k.r.o. wynika z tezy VII uchwały SN z 16.12.1987 r., (M.P. nr 6, poz. 60 z 1988) w sprawie wytycznych w zakresie wykładni prawa i praktyki sądowej w sprawach o alimenty. Zdaniem SN orzeczenie sądowe wydane na podstawie art. 138 k.r.o. zmienia zakres obowiązku alimentacyjnego lub czas jego trwania i tym samym narusza prawomocność dawnego wyroku.

²¹ Odnosnie do możliwości zasądzenia alimentów w ułamkowej części wynagrodzenia, jakie otrzymuje dłużnik alimentacyjny, por. *System prawa rodzinnego i opiekuńczego*, red. J. S. Piątkowski, cz. 1, s. 1056 oraz cyt. tam lit.; Uchwała SN z 22.09.1979, OSPiKA 1981, poz. 75.

²² W zdecydowanej większości wypadków zmiana czasu trwania alimentów polegać będzie na stwierdzeniu, że czas płacenia alimentów uległ zakończeniu. Zasądzenie alimentów na czas oznaczony może nastąpić tylko w wyjątkowych wypadkach, gdy w chwili orzekania istnieją okoliczności wskazujące z dużym prawdopodobieństwem końcową datę płatności alimentów, np.: ukończenia w niedługim czasie nauki przez uprawnionego i podjęcia przez niego pracy. W kwestii zasądzenia alimentów na czas oznaczony por. *System prawa rodzinnego...*, s. 616; 2. B i d z i ŋ s k i, J. S e r d a, Nie-

leżności od tego czy przedmiotem żądania jest przedłużenie czasu trwania alimentów, czy też stwierdzenie, że czas płacenia alimentów uległ zakończeniu. W pierwszym wypadku powództwo powinno brzmieć: "wnoszę o przedłużenie czasu trwania alimentów zasądzonych wyrokiem (ustalonych w umowie)...". Natomiast w drugim wypadku powództwo powinno brzmieć: "wnoszę o stwierdzenie, że czas płacenia alimentów zasądzonych wyrokiem (ustalonych w umowie) [...] uległ zakończeniu". Także prawidłowe będzie sformułowanie: "wnoszę o uznanie, że czas płacenia alimentów zasądzonych wyrokiem (ustalonych w umowie) [...] skończył się".

Analogicznie do treści powództw o zmianę wysokości lub czasu trwania alimentów należy formułować sentencje wyroków uwzględniających takie powództwa. Wyrok zmieniający wysokość alimentów powinien być sformułowany: "...podwyższa (obniża) alimenty zasądzone wyrokiem (ustalone w umowie)..." Natomiast wyrok zmieniający czas trwania alimentów powinien być formułowany: "...przedłuża czas trwania alimentów zasądzonych wyrokiem (ustalonych w umowie) [...], w wypadku przedłużenia czasu trwania alimentów" oraz: "...stwierdza, że czas płacenia alimentów zasądzonych wyrokiem (ustalonych w umowie) [...] uległ zakończeniu", ewentualnie: "...uznaje, że czas płacenia alimentów zasądzonych wyrokiem (ustalonych w umowie) [...] skończył się", w wypadku stwierdzenia, że obowiązek świadczenia alimentów uległ zakończeniu.

Wydaje się, że nie jest również błędem używanie w powództwach o zmianę czasu trwania alimentów sformułowań, w których jest mowa o ustaleniu względnie stwierdzeniu, że czas trwania obowiązku alimentacyjnego uległ zmianie, np.: "wnoszę o stwierdzenie, że obowiązek alimentacyjny ustalony w wyroku (umowie) [...] wygaś", "wnoszę o przedłużenie czasu trwania obowiązku alimentacyjnego ustalonego w wyroku (umowie)..." Przyjęcie powyższego zapatrywania jest prawidłowe i uzasadnione przy założeniu, że obowiązek alimentacyjny istnieje tylko wówczas, gdy istnieje obowiązek świadczenia alimentów. Przy takim założeniu stwierdzenie, że czas trwania obowiązku alimentacyjnego uległ zmianie albo zakończeniu, oznaczać będzie, że również czas płacenia alimentów uległ zmianie lub zakończeniu.

które zagadnienia związane z obowiązkiem dostarczania środków utrzymania na rzecz rozwiedzionego małżonka, NP 1966, nr 9, s. 1075. Art. 138 k.r.o. nie będzie miał natomiast zastosowania do sytuacji określonej w art. 60 § 3 zd. II i art. 125 § 1 zd. II k.r.o., gdyż w tych wypadkach podstawą żądania przyznania alimentów będzie odpowiednio art. 60 § 3 zd. II lub art. 125 § 1 zd. II k.r.o. Por. uchwała SN z 26.02.1970, OSNCP 1970, poz. 181. Jednakże podstawą żądania przedłużenia czasu trwania alimentów przyznanych przez sąd na podstawie art. 60 § 3 zd. II lub art. 125 § 1 zd. II k.r.o. na czas oznaczony będzie art. 138 k.r.o.

Mając jednakże na uwadze występujące w literaturze różne poglądy, odnoszące się do wzajemnego stosunku między istnieniem obowiązku alimentacyjnego a obowiązkiem świadczenia alimentów, postulować należy, aby zarówno w powództwach, jak i w wyrokach opartych na art. 138 k.r.o., dla uniknięcia nieporozumień, nie używać sformułowań stanowiących o zmianie czasu trwania obowiązku alimentacyjnego²³. Ponadto, jak zostało wyjaśnione rzeczywistym przedmiotem powództwa z art. 138 k.r.o., jest kwestia wysokości lub czasu trwania alimentów, a nie ustanawiania lub zmiany czasu trwania obowiązku alimentacyjnego. Dlatego wydaje się, że używanie w powództwach wytaczanych na podstawie art. 138 k.r.o. sformułowań stanowiących o zmianie czasu trwania alimentów jest uzasadnione i w sposób właściwy oddaje istotę i charakter tego powództwa. Poza tym zaproponowany sposób formułowania powództw z art. 138 k.r.o. należy uznać za prawidłowy niezależnie od przyjętego zapatrywania odnośnie do wzajemnego stosunku między istnieniem obowiązku alimentacyjnego a obowiązkiem świadczenia alimentów.

Reasumując przeprowadzone rozważania należy podkreślić, że wyrok wydany w następstwie wytoczenia powództwa z art. 138 k.r.o. nie stanowi o zmianie orzeczenia lub umowy w sprawie obowiązku alimentacyjnego oraz o powstaniu lub ustaniu tego obowiązku, lecz stwierdza, czy obowiązek świadczenia alimentów istnieje albo określa ich zakres odpowiednio do aktualnego stanu faktycznego przy uwzględnieniu przesłanek przewidzianych w prawie materialnym (k.r.o.).

Katedra Postępowania Cywilnego
Uniwersytet Łódzki

Józef Jagieła

DAS WESEN DER KLAGE AUF ÄNDERUNG DER ENTSCHEIDUNG ODER DER VEREINBARUNG BETREFFS DER UNTERHALTSFLICHT

Gemäß Art. 138 des Familien- und Vormundschaftsgesetzbuches kann man bei der Änderung der Verhältnisse die Änderung der Entscheidung oder der

²³ Zdaniem J. G w i a z d o m o r s k i e g o obowiązek alimentacyjny istnieje niezależnie od istnienia obowiązku świadczenia alimentów (krewini uprawnieni do zadania i obowiązani do dostarczania środków utrzymania, PiP 1954, s. 92). Odmiennie zapatrywanie wyraża J. G r z y b o w s k i, który uznaje, że obowiązek alimentacyjny istnieje tylko wtedy, gdy istnieje obowiązek świadczenia alimentów (Pojęcie i cechy charakterystyczne socjalistycznego prawa alimentacyjnego, ZNUJ 1957, nr 4, s. 35, 108.

Vereinbarung bezüglich der Unterhaltspflicht verlangen. Die Entscheidung über die Unterhaltspflicht, von der in der oben zitierten Vorschrift die Rede ist, ist das Urteil, in dem die Unterhaltsbeiträge zuerkannt worden sind, und nicht der den Unterhaltsanspruch sicherstellende Beschluß aufgrund des Art. 753 des Zivilverfahrensgesetzbuches bzw. der im Laufe des Scheidungsprozesses aufgrund des Art. 443 des Zivilverfahrensgesetzbuches, erlassene Beschluß bezüglich der Unterhaltsbeiträge. Auch das die Unterhaltsklage abweisende Urteil ist keine Entscheidung, die die Unterhaltspflicht im Sinne des Art. 138 des Familien- und Vormundschaftsgesetzbuches betrifft.

Laut Vorschriften des Zivilverfahrensgesetzbuches beruht die "Änderung der Entscheidung" auf der Aufhebung der gesamten Entscheidung oder eines Teils der Entscheidung wegen ihrer Mangelhaftigkeit oder Nichtübereinstimmung mit dem Tatsachenstand im Moment der Entscheidungssprechung und auf einer neuen Entscheidung in der gegebenen Sache. Im Art. 138 des Familien- und Vormundschaftsgesetzbuches dagegen wird die Änderung der Entscheidung in einem anderen Sinne formuliert. Die Grundlage der Klageerhebung ist nämlich nach diesem Artikel nicht die Mangelhaftigkeit der Klage oder ihre Widersprüchlichkeit mit dem im Moment der Entscheidungssprechung bestehenden Tatsachenstand, sondern die Änderung der Verhältnisse zwischen der zur Erhaltung von Unterhaltsbeiträgen berechtigten und der zur Zahlung von diesen Beiträgen verpflichteten Person, die nach der Rechtskraft des Urteils eingetreten ist, in dem die Unterhaltsbeiträge zuerkannt worden sind. Somit ist der Gegenstand der Klage aufgrund des Art. 138 des Familien- und Vormundschaftsgesetzbuches der Antrag nach der Änderung der Höhe oder der Zeitdauer der Unterhaltspflicht und nicht der Antrag der Änderung der rechtskräftigen Entscheidung, in der die Unterhaltsbeiträge zuerkannt worden sind. Die Entscheidung der aufgrund des Art. 138 des Familien- und Vormundschaftsgesetzbuches erhobenen Klage ändert nicht die frühere Entscheidung, was die Höhe bzw. die Zeitdauer der Unterhaltspflicht anbelangt, sondern bestimmt die Höhe bzw. die Zeitdauer der Unterhaltspflicht gemäß den veränderten Verhältnissen. Die neue Entscheidung gilt nur in bezug auf den veränderten Tatsachenstand und macht in diesem Bereich die frühere Entscheidung gegenstandslos.